

Puheaktit ja joukkoviestintä

Viime aikoina on ilmaistu huolestuneisuutta siitä, että tiedotusopillisesta vaikutustutkimuksesta katoaa yhteiskunta, sosiaalisuus ja sosiologisuus. Pisimmällä näissä syövereissä on katsottu olevan sellaisen tiedotusopillisen tutkimusotteen, joka kohdentaa tarkastelunsa tekstiin, ja jonka mielestä vaikutuksen sekä merkityksenmuodostuksen problematiikka on ennen kaikkea tulkitsevan subjektin ja tekstin välisessä vuorovaikutuksessa. Sosiologisuutta pelastamaan on kaivettu esiin niin sanottu puheaktiteoria; sen avulla on haluttu sitoa viestin lähettäjä ja vastaanottaja tiukemman yhteen (K. Pietilä 1985).

Tämä artikkeli on tietysti mielessä tekstiorientoituneen tutkimusotteen vastaus metodologisiin haasteisiin, joita K. Pietilä mainitussa artikkelissaan esittää. Jäljempänä pyritään tuomaan esille niitä ongelmia, joita tekstiorientoituneen tutkimuksen näkökulmasta puheaktiteoria tuo joukkoviestinnän tutkimukseen, erityisesti analysoitaessa merkityksenmuodostuksen ja tulkinnan kysymyksiä.

Kieliteoria ja yhteiskuntatiede

Muutamina viime vuosina monet

eturivin yhteiskuntatieteilijät ovat hakeneet metodologisia virikkeitä kieliteoriasta. Itse asiassa erilaiset lingvistiset tutkimusotteet ovat tätä nykyä hapattaneet niin "jälkipositivistisia" kuin "jälkimarxilaisiakin" näkökulmia. Vaikuttaa siltä, että kaikki itseään kunnioittavat tutkijat ovat otteissaan jollakin tavoin semiotikkoja, diskurssi-analyttikkoja, strukturalisteja. Tätä en paheksu, itse näen kehityksen vain hyvänä: lingvistiset tuulahdukset ovat avartaneet älyllisiä näkökulmiamme muuallekin kuin angloamerikkalaiseen tai saksalaiseen traditioon, ja semiotiikan sekä strukturalismin myötä tutkimusongelmat ovat "realisoituneet" ja tulleet lähemmäs analyttisesti käsiteltäviä tutkimuskohteita.

Kieliteoreettinen tutkimus ei liiemmin kiinnostanut yhteiskuntatieteilijöitä (lukuunottamatta joitain yhteiskuntatieteen metodologeja) niin kauan kuin perinteisen lingvistiikan piirissä tehtiin selvä ero kielen syntaksin ja semantiikan välillä. Näiden kahden kielen perustason selkiennyttämiseen tähdännyt kielitutkimus piti sitkeästi kiinni näkemyksestä, että kielen formaalisäännöstö (syntaksi) oli riippumaton kieleen sisältyvistä merkityksistä

(semantiikasta). Niinpä kielijärjestelmiä tarkasteltiin tässä klassisen lingvistiikan perinteessä irrallisina ja suljettuina systeemeinä. Ajan looginen filosofia tuki tätä näkökulmaa.

Sen jälkeen kun kielen pragmaattisuuden oletus tuli vahvemmin osaksi kielen tutkimusta, yhteiskuntatieteilijöiden lingvistiikkaan kohdistama metodologinen mielenkiinto alkoi luonnollisesti ratkaisevasti kasvaa. Lingvistiikan metodologista vaikutusta tähän suuntaan on vahvistanut muun muassa puheaktiteoria, jonka keskeisin näkemys on, että puhelausumat ovat tekoja eivätkä vain väitteitä. Tällaisista teeseistä ei tietenkään ole pitkä matka teemoihin, jotka luonnollisella tavalla kiinnostavat yhteiskuntatieteellisesti ajattelevia viestinnän tutkijoita. Mutta vaikka esimerkiksi puheaktiteoria tuo kieliteorian lähelle viestinnän tutkimusta, voidaanko sitä soveltaa erityisesti joukkoviestinnän tutkimukseen kovin suoraviivaisesti? Mielestäni ei. K. Pietilän avaukset puheaktiteorian suuntaan ovat haastavia mutta eivät ongelmattomia.

Puheaktiteoria: viestinnän teoriaa?

Ennen kuin menemme eteenpäin, katsokaamme lähemmin, mitä niin sanottu puheaktiteoria on. Myönnän auliisti sen, että monesti pohdinnat siitä, mitä menneisyyden ajattelija sillä ja sillä teoriallaan tarkoitti, romahtavat lopulta turhanpäiväiseksi filosofiseksi eksegetiikaksi ja puhdasoppisuuden vartioimiseksi. Mutta samaan hengenvetoon sanon myös sen, että monia kiintoisia näkökulmia voidaan avartaa, kun paneudutaan siihen, mihin tiettyjä teorioita on sovellettu ja mihin ei.

John Austin paljastaa teoksensa "How to Do Things with Words" ensilehdillä teoriansa tarkoituksia. Hän oli kyllästynyt perinteisen loogisen kielifilosofian näkemyksiin, että kielessä esitetyt lauseet ovat vain väitteitä (statements), jotka esittävät tietyn proposition; siis että kieli vain raportoisi jostakin asiasta. "Aivan liian kauan filosofit ovat olettaneet, että 'väitteiden' tehtävänä on vain 'kuvata' jotain asiaintilaa, tai 'lausua tosiasia', jonka on oltava joko tosi tai epätosi." (Austin 1975, 1). Tällainen ajattelu johtaa Austinin mielestä "deskriptiiviseen virhepäätelmään" (descriptive fallacy). Hänen mielestään kieleen sisältyy muitakin ulottuvuuksia ja tehtäviä, joita ei voida tarkastella kielen ja asiantilojen vastaavuussuhteena. Tällaisia ovat juuri sellaiset kieliteot kuten väitteet, vannomiset, lupaukset, neuvomiset, käskemiset, protestomiset jne. Tämän osoittamiseksi Austin kehitti teoriansa kieleen sisältyvistä lokutiivista, illokutiivista ja perlokutiivista ulottuvuuksista. Mielestäni Austinin puheaktiteoria onkin eräässä mielessä kokonaisvaltainen teoria kieleen sisältyvistä merkityksistä, joiden semantiikka ei ole referentiaalista vaan myös myöhäiswittgensteinilaisesti konventionaalista. Jotta tämä kävisi ilmeiseksi, hänen oli esitettävä kieli toimintana eikä loogisten lauseiden kokoelmana.

Mutta ei tämä vielä tyhjennä puheaktiteoriaa, sen myönnän. Se on mielestäni myös teoretisointia tarkoituksellisen sosiaalisen toimijan käyttäytymisestä, vaikka tämä aspekti Austinilla onkin peittyneempi. Se voidaan löytää kääntämällä hänen toiminnallinen kieliteoriansa kielelliseksi toiminnan teoriaksi: Jos kieli on toimintaa niin toiminta on silloin kieltä,

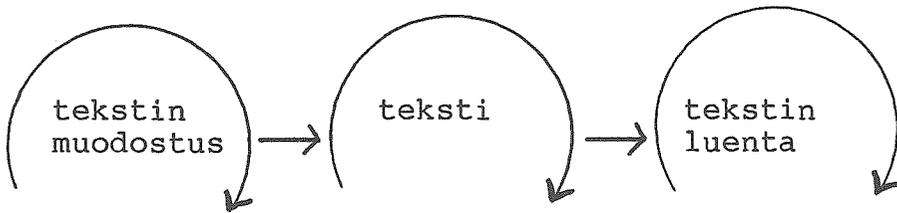
ja sellaisena sitä pitäisi metodologisesti tarkastella. Tällä tasolla puheaktiteorian kärki suuntautuu niihin rationaalsiin toiminnan teorioihin, joiden mukaan ihmisen käyttäytyminen on vain tavoitekeino -mallin mukaan etenemistä: intentionaalinen toiminta olisi siis nähtävä vain välineellisenä pyrkimisenä johonkin. Austinin puheaktiteoriassa intentionaalinen käyttäytyminen nähdään tiettyjen yhteisöissä vallitsevien konventionaalisten sääntöjen seuraamisena. Tämäkin on luontevaa teoriaa Oxfordin koulukunnan luonnollisen kielen filosofilta.

Puheaktiteoria on siis teoriaa kieleen sisältyvistä merkityksistä (muistakin kuin referentiaalisista) sekä intentionaalisen toiminnan teoriaa. Sitä vastoin se ei sellaisenaan ole suoranaisesti viestinnän teoriaa. Viestinnän tutkimuksessa

sitä voitaneen välittömimmin soveltaa kahden ihmisen puhe- ja keskinäisviestinnän tutkimuksiin, mutta joukkoviestinnän teoriaan se ei raakana istu. Tällä en tietenkään tarkoita sitä, etteikö soveltamista saisi tehdä (tai ettenkö sitä soisi tehtävän).

Puheaktit joukkoviestinnässä

Mitä sitten ovat joukkoviestinnässä tapahtuvat puheaktit? Tekstiorientoituneen viestinnän tutkimuksen näkökulmasta tämä ongelma ei ole lainkaan yksiselitteinen. On kysyttävä, kenen tai minkä kommunikoivan subjektin puheakteista on kyse: lähettäjän, vastaanottajan vai peräti tekstin sisäisistä. Tekstuaalisen otteen mukaan nimittäin viestintätapahtuma on eräänlainen kolmipyörä, jossa jokaisessa pyörässä tapahtuu puheakteja:

KUVIO 1

Keskeisin sanoma tällä joukkoviestintätapahtuman hajottamisella tässä yhteydessä on se, ettei joukkoviestintää voida pitää yhtenä kiinteänä puheaktina, jota pitää yhdessä jokin näkymätön side, vaan se on erilaisten, toisistaan riippuvaisten ja toistensa sisällä sijaitsevien puheaktien kokoelma. Se mikä näyttää yhtenäisenä puheaktina tarkasteltuna irrallaan muista samassa joukkoviestintätapahtumassa lausuttavista puheakteista, saakin yllättäen uudenlai-

sen ilmeen, kun sen ympärillä sijaitsevat muut puheaktit otetaan huomioon. Meillä on siis yhtäältä tekstinmuodostuksen prosessissa tapahtuvia puheakteja, toisaalta tekstin sisäisessä kommunikaatiorakenteessa eri tekstuaalisten roolihenkilöiden suorittamia puheakteja, ja kolmanneksi tekstin vastaanoton prosessissa tapahtuvia puheakteja.

Näitä joukkoviestintätapahtuman eri kohdissa sijaitsevien rinnakkaisien ja sisäkkäisten puheaktien vuorovaikutusta tarkastelen seura-

vassa. Aloitan ongelmattomimmasta päästä eli tekstinmuodostuksesta ja päätän problemaattisimpaan eli tekstin sisäisiin puheakteihin.

Puheaktit viestinmuodostuksessa

Ilmeisesti ei ole kovin hämmentävää tai ongelmallista väittää, että kommunikoiva subjekti - oli kyseessä sitten elokuvayhtiö, jokin ryhmä tai fyysinen yksilö - tekstiä muodostaessaan suorittaa enemmän tai vähemmän monimutkaisia puheakteja, joilla on Austinin mainitsemat kolme mahdollista aspektia: lokutiivisuus, illokutiivisuus ja perlokutiivisuus. Tämän subjektin puheaktit ovat jopa suhteellisen suoraan analysoitavissa. Niihin pätee, että puheakteihin sisältyvä illokutiivinen vaikutus asettaa viestinnän tiettyyn sosiaaliseen yhteyteen. Näiden "sosiaalisten siteiden" (kuten K. Pietilä sanoo) (K. Pietilä 1985, 6) vuoksi voidaan todeta, että esimerkiksi Yleisradio pyrkii opettamaan kansaa, MTV viihdyttämään suomalaisia, presidentin kanslia ojentamaan toimittajia tai poliittinen kolumnisti propagoimaan. Kun siis on kyse näistä tekstin ulkopuolisista subjekteista, heidän kommunikatiivisen toimitansa illokutiivinen vaikutus määräytyy viestintätilanteen "sosiaalisesta rakenteistuksesta": jos joukkoviestinnällä pyritään vakuuttamaan, tämän vakuuttaminen ei todellakaan riipu siitä, vakuuttuuko viestinnän kohteena oleva joukko vai ei, vaan kommunikaatio-tilannetta ympäröivistä sosiaalisista tekijöistä. Tästä huolimatta on tekstiorientoituneen tutkimuksen näkökulmasta väärin esittää, että viestintätilanteen merkitys "finalisoituisi" tästä sosiaalisesta suhteesta, koska kommunikaation aktit eivät lopu tähän. On jäljellä vielä mainitsemamme kaksi aihetta:

itse teksti ja vastaanotto. Ensimmäiseen.

Puheaktit vastaanotossa

Kaikki viestinnän vastaanotto on tulkintaa: valintoja, uhkapeliä ymmärryksellä ja arvailua. Tulkinnan kohteeksi asettuvasta viestinnästä pyritään enemmän tai vähemmän rutiininomaisesti ammentamaan jokin sanoma tai tarina. Keskinäisviestinnässä tulkinnallisen uhkapelin valintoja voidaan tarkistaa palauttavalla viestinnällä, mutta joukkoviestinnässä ei tällaista varsinaisessa mielessä lähettäjän ja vastaanottajan välillä tapahdu. Ehkä tästä syystä puheaktinäkökulman soveltaminen tekstin tulkinnan vaiheeseen on jossain määrin ontuvaa, mutta ei kuitenkaan mahdotonta, jos teoriaa hiukan venytetään. Joukkoviestinnän vastaanotto-tapahtuma on nimittäin melko usein oma kommunikaatioprosessinsa: ohjelmia, elokuvia, lehtijuttuja jne. ei välttämättä lueta yksin vaan usein sosiaalisen vuorovaikutuksen tilanteessa. Niihin liittyvät omat konventionsa ja sidoksensa. Näissä keskustelut, tulkinnat, kommentoinnit, hyväksynnit ja paheksunnat ovat varsin tavallisia puheakteja. Vastaanoton sosiaalinen vuorovaikutteisuus ohjaa ja suostuttelee esiin joukkoviestinnän tulkintoja, joskin olen valmis myöntämään että tulkintaan vaikuttavat samanaikaisesti myös muut tekijät. Joka tapauksessa joukkoviestinnän tekstien vastaanotossa vallitsee "sosiaalinen rakenteistuminen", ja tämä konteksti ehdollistaa tulkinnan yhteydessä tapahtuvia puheakteja. Mutta - ja tämä on mielestäni keskeistä - nämä puheaktit eivät ole lähettäjän ja vastaanottajan välisiä, vaan vastaanottajan ja vastaanottajan välisiä. Joukko-

viestintätapahtumassa näiden puheaktien illokutiivinen voima ei ole välttämättä mitenkään sidoksissa lähettäjän puheaktin illokutiiviseen voimaan ja sen synnyttäneisiin sosiaalisiin siteisiin. Vaikka sosiaalinen konventio on tehnyt ohjelmas- ta, tiedotteesta tai jutusta esimerkiksi julistuksen, voi vastaanoton sosiaalinen tilanne kääntää sen hykerryttävän humoristiseksi tulkin- naksi. Joukkoviestinnässä sisään- ja uloskoodauksella ei näytä olevan sellaista sosiaalista sidettä, joka määritteli viestintätapahtuman illokutiivisen voiman samassa mer- kityksessä kuin keskinäisviestinnäs- sä.

Puheaktit tekstissä

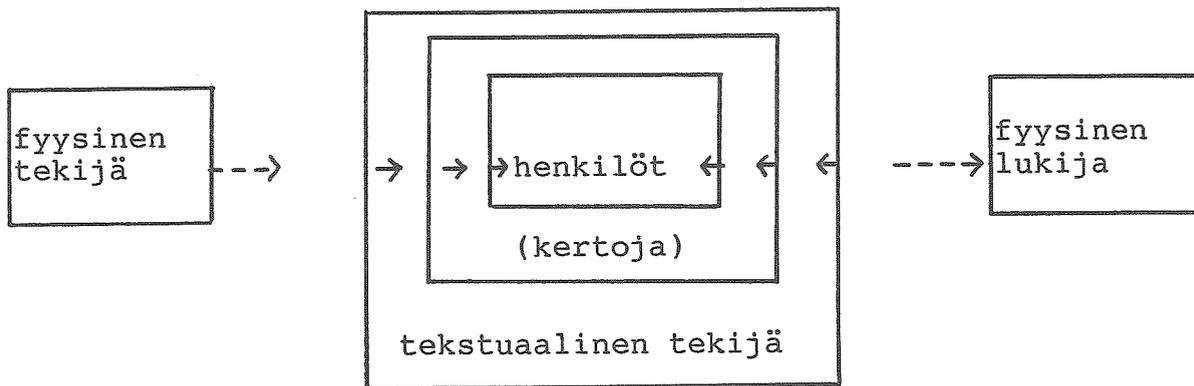
Mutta vielä on käsittelemättä kolmannen tason puheaktit: tekstin sisäiset. Nämä ovatkin jo ongelmal- lisempia. Näiden eristämiseksi tukeudun kirjallisuustieteessä käy- tettyyn eräänlaiseen standardikäsi- tykseen kerronnan tekstuaalisista rakenteista (Chatman 1978). Tällai- nen tutkimusote pyrkii pureutumaan kertomuksiin sisältyvään yleiseen rakennesysteemiin ja sen sisäiseen

viestintätapahtumaan.

Tekstin narratologinen viestin- tämalli jäsentää kerronnallisen tekstin (jollaisia joukkoviestintä- tuotteiden voidaan katsoa olevan) erilaisille tasoille ja rajaa sen suhteessa kertomuksen fyysisiin kertojiin ja kuulijoihin. Tämä stan- dardinäkemyks erottaa ensiksikin kolmenlaisia agentteja kertomuksen rakenteessa: henkilöt (merkityksessä dramatis personae), kertomuksen mahdollisen kertojan (jota ei aina tarvitse olla) ja tekstuaalisen teki- jän. Mallin ajatus voidaan tiivistää ja yksinkertaistaa siten, että sen mukaan kertomuksen fiktiiviset henkilöt havaitsevat fiktiivisen maailman, kertoja kertoo, että henkilöt havaitsevat tuon maail- man, ja tekstuaalinen tekijä "kuvaa", kuinka kertoja kertoo sen, että fiktiiviset henkilöt havait- sevat jotain.

Mallia voidaanakin pitää eräänlai- sena venäläisenä puunukkuna: kulla- kin agenttitasolla tapahtuvaa toi- mintaa kehystää ylempi taso. Si- simpänä sijaitsevat kertomuksen henkilöt ja heidän toimintansa fiktiivisessä maailmassa. Kertomuk- sessa sijaitseva kertoja raportoi

Kerronnallinen teksti

KUVIO 2

ja kuvaa näiden henkilöiden toimintaa mahdolliselle fiktiiviselle yleisölle. Näitä kahta tasoa rengastaa uloimpana tekstuaalinen tekijä (josta kirjallisuuden tutkimus käyttää myös nimitystä sisäistekijä). Tekstuaalista tekijää voidaan pitää kertomuksen sisäisen maailman auktoriteettina tai kapellimestarina, joka orkestroii sekä fiktiivisten henkilöiden, että mahdollisen kerto-

jan tasot tekstuaaliseksi kokonaisuudeksi. Kaikki mainitut tasot ovat tekstin sisäisiä, ja näin ollen niiden ulkopuolelle jäävät kertomuksen historiallinen kertoja (fyysinen tekijä) sekä sen historiallinen vastaanottaja (fyysinen yleisö).

Kerronnallisen tekstin viestinnällinen malli voidaan havainnollistaa seuraavasti (KUVIO 2).

Ottakaamme esimerkiksi seuraava sarjakuva.

Tarinan henkilöt ovat pari vanhaa akateemista filosofia ja pääministeri. Tällä kertomuksella ei ole kertojaa tekstissä (se ei ole välttämätöntä) mutta sillä voisi olla. Kertomuksen tekstuaalinen tekijä on se abstrakti periaate, joka jäsentää ja ohjaa kertomusta, antaa sille sen "kokonaismerkityksen" ja jännitteen. Sarjakuvan tapauksessa se lienee poliittinen ironia.

Kun tekstuaalisesta näkökulmasta viestintään sovelletaan puheaktiteoriaa, on huomattava, että puheakteja tapahtuu tekstissä kaikilla edellä mainituilla tasoilla. Sarjakuvan henkilöistä pääministeri ja filosofit suorittavat lokutiivisen teon: tuottavat kieltä. Mutta heidän puheaktillaan on myös illokutiivinen, fiktiivisten henkilöiden keskinäisestä suhteesta nouseva aspekti: pääministeri esittää väitteen ("filosofia ei ole hyödyllistä eikä se

vastaa todellisuutta"), normatiivisen kehotuksen tai ojennuksen ("filosofiaa pitäisi kehittää käytännöllisemmäksi ja todellisuutta vastavaksi"). Myös toinen filosofeista esittää normatiivisen väitteen.

Fiktiivisten henkilöiden puheakteilla on myös perlokutiivinen aspektinsa: pääministerin puheakti ei tuota haluttua seuraamusta filosofien keskuudessa ja filosofin puhe puolestaan tuottaa pääministerin loukkaantuneen hämmennyksen.

Jätän tarkastelussani kertojan vähemmälle huomiolle, mutta periaatteessa tekstuaalinen kertojakin voisi suorittaa puheakteja, joilla on kaikki kolme puheaktin aspektia. Tekstissä kerrottu kertomus voi olla julistus, vakuutus, pelkkä kertominen jne. ja sillä voi olla kuvattu vaikutuksensa tekstissä esiintyvään fiktiiviseen yleisöön.

Tekstuaalisen tekijän puheaktien tarkasteleminen on ongelmallisem-

paa siksi, että sillä ei abstraktina periaatteena ole ääntä. Tekstuaalinen tekijä ei siksi oikeastaan suorita lokutiivisia puheakteja, mutta sen ääni voidaan kuitenkin alkeellisen "tekstianalyyttisen" lukemistavan avulla keksiä. Vastaavasti on vaikea osoittaa tekstuaalisen tekijän puheaktien perlokutiivista aspektia, koska se ei puhu fiktiiviselle yleisölle kuten kertoja eikä fyysiselle yleisölle kuten fyysinen tekijä, vaan abstraktille vastakohdalleen (jota joskus nimitetään sisäislukeijaksi tai mallilukeijaksi), jolla ei myöskään ole havaittavia reaktioita tekstuaalisen tekijän akteihin.

Mutta illokutiivinen ulottuvuus tekstuaalisen tekijän puhunnasta voidaan osoittaa. Esimerkkinne tekstuaalisen tekijän - poliittisen ironian - voidaan katsoa "kommentoivan", "nälväisevän", tai "ivaavan", mistä muodostuu koko tekstin illokutiivinen voima. Epäsuoralla tavalla tämä ivaaminen, nälviminen ja kommentointi hallitsee fiktiivisten henkilöiden puheakteja. Tekstin ylimpänä auktoriteettina se määrää niitä viestinnällisiä valintoja, joita fiktiiviset henkilöt sarjakuvassa tekevät. Koska koko tekstin puheakti on ivaus ja nälväisy, ovat fiktiivisten henkilöiden puheaktit tässä kontekstissa perusteltuja ja kompetentteja viestinnällisiä ja kielellisiä valintoja.

Mikä on sitten se yhteys, joka määrää tekstuaalisen tekijän puheaktin illokutiivista aspektia? Mikä on se sosiaalinen sidos, jonka kudelmassa tekstuaalinen tekijä on yhtenä lankana? On muistettava, että tarkastelussamme tekstuaalisen tekijän puheakti sijaitsee tekstin sisällä. Siksi on virheellistä ajatella, että tämä illokutiivinen aspekti määräytyy siitä sosiaalisesta yhteydestä, jossa fyysinen tekijä on

tekstin muodostanut. Ei, yhteys joka asettaa tekstuaalisen tekijän puheaktin illokutiivisuuden on tekstimaailman sidonnaisuutta ja rakenteisuutta. Se juontuu kyseisen tekstin ympäröivästä tekstimaailmasta; tyylien eroja ja vuorovaikutusta. Ironian, ivan, nälvinnän ja kommentoinnin mahdollistaa tietty tekstin muodostamisen käytäntöjen konteksti ja koventionaalisuus, eikä kertomuksen historiaan sijoittuvan kirjoittamisen sosiaalinen konteksti ja konventionaalisuus.

Sosiaalinen konteksti ja konventionaalisuus ehdollistavat fyysisen tekijän puheakteihin liittyvän illokutiivisuuden aspektia. Tämä on kuitenkin erotettava selvästi tekstuaalisen tekijän puheakteista. Tietyissä historiallisissa tilanteissa viestintä voi siten vallitsevien sosiaalisten konventioiden vuoksi olla julistamista, vakuuttamista, opettamista tai viihdyttämistä, mutta tekstiorientoituneesta näkökulmasta tämä ei ulotu tekstin sisäisiin puheakteihin.

Esimerkkitaapauksessamme nimimerkki Graabek esittää sarjakuva-kertomuksen, jossa esiintyy pari filosofia ja pääministeri. Tämä viestintä voidaan mieltää fyysisen tekijän, nimimerkki Graabekin takana olevan henkilön erääksi puheaktiksi. Jotta kuitenkin voisimme saada selville sen sisältämän illokutiivisen voiman, meidän olisi tunnettava se sosiaalinen konteksti, jossa Graabek tarinansa esittää. Olettakaamme, että hän esittää kertomuksensa jähmeässä ja byrokratisoituneessa demokratiassa, jossa puoluevaltaisuus yhteiskunnan ohjailussa on saanut vahvan aseman ja jossa on teknokraattisen hirmuvallan oireita. Tällaisessa sosiaalisessa kontekstissa Graabekin viestintää voitaisiin hyvin pitää varoitamisen, havahduttamisen tai kriti-

koimisen illokutiivisena aktina. Sosiaalinen konteksti asettaa vasta tämän (mahdollisen) laadun tarkastelemallemme viestinnälle, mutta ei sen ironista ja humorista ivaa. Se on sarjakuvaa ympäröivien muiden tekstien asettamaa.

Johtopäätös: illokutiivinen joukkoviestintä - illogico?

Tekstiorientoitunutta viestinnän tutkimusta on syytetty siitä, että se ensiksikin sulkeistaa sosiaalisen pois kokonaan tarkastelustaan ja että se toiseksi jättää kaiken merkityksen muodostuksen vastaanottajan tulkintojen varaan. Toisenlaista näkemystä edustaa K. Pietilän ajatus: "Kun tarkastelemme viestintää illokutiivisinä viestintätekoina, huomaamme, ettei kommunikaatio finalisoidu merkityksenannossa, vaan siinä sosiaalisen konstituutiossa, jossa jokainen vaihe (puheteko; vastaus = toinen puheteko; vastaus = kolmas puheteko jne.) on itsestään jo lopullista - siinä mielessä lopullista, ettei se realisoidu vaikutuksissaan muualla, vaan jo tekemisensä aktissa. - - Tekemisen aktissa, jo siinä, asettuu puhujan ja kuulijan välille suhde - -; puhujan ja kuulijan väliseksi siteeksi asettuu jokin sosiaalinen konventio." (K. Pietilä 1985, 7)

Kun edellä olen suhteellisen seikkaperäisesti käynyt lävitse niitä eri tasoja, joissa joukkoviestintäteoissa puheakteja suoritetaan, olen halunnut tuoda esille Pietilän yllä siteeraamaani väitteeseen kätkeytyvän monimutkaisuuden ja ongelmallisuuden. Tekstiorientoituneesta näkökulmasta ei ensinkään voida joukkoviestintään soveltaa puheaktiteoriaa tavalla, joka näyttää sopivan varsin luonteikkaasti keskinäisviestinnän tilanteisiin. Näissä "sosiaalisilla konventioilla"

näyttää olevan toisenlainen, koko viestintätilannetta hallitseva rooli, joka selvästi puuttuu joukkoviestintätilanteista.

Tekstiorientoituneesta näkökulmasta joukkoviestintää ei voida pitää puhujan ja kuulijan välisenä aktina, jota ehdollistaisi jokin yhteinen sosiaalinen konventio. Pikemminkin on sanottava niin, että meillä on yhtäältä lähettäjän puheaktin illokutiivisuutta säätelevä sosiaalinen konventionaalisuus, joka saattaa liittää, kuten esimerkiksiämme, viestintään varoittavaa, hälyyttävää ja kritikoivaa merkitystä, mutta toisaalta meillä on viestinnän tulkintatapahtumaa ympäröimässä toiset sosiaaliset konventiot, jotka saattavat merkityksellistää viestinnän purkamisen aivan toisella tavalla. Erityisesti kansainvälisen televisioviestinnän kaudella voidaan kysyä, mikä on se yhteinen konventio, joka "finalisoi merkityksenannon" lähettäjän ja vastaanottajan välille, jos viestinnän lähettämisen ja vastaanottamisen kulttuurit ovat etäisiä ja tapahtumien ajalliset etäisyydet pitkiä. Vaikutustutkimuksen kannalta jäljelle jää vain se sosiaalinen konventionaalisuus, jonka keskellä tulkitseva subjekti luo merkityksiä.

Näiden kahden ääripään, lähettäjän ja vastaanottajan, välissä ovat tekstin sisäinen maailma ja sen puheaktit. Tällä tasolla puheaktien illokutiivisiä aspekteja asettavat konventiot eivät ole sosiaalisen käytännön konventioita vaan tekstitraditioiden ja tyyli-suuntien konventioita.

Kiinnittämällä huomiota kaikkiin näihin tasoihin tekstiorientoitunut tiedotustutkimus haluaa sanoa, että merkityksen muodostumisen yhteydet eivät ole lainkaan yksinkertaisia ja pelkästään fyysisten lähettäjien ja vastaanottajien välillä

vallitsevien siteiden asettamia. Ja kuinka paljon asiaa mutkistaa-kaan tilanne, jossa tarkastelun kohteena on sellainen joukkoviestin-nällinen teksti, jossa on yhtäaika useita kertomuksia päällekkäin ja sisäkkäin ja jotka kertovat tari-nansa eri kielillä: kuvan kielellä, sanan kielellä, äänen kielellä. Ker-tomushan ei ole sanalliseen symbo-lijärjestelmään sidottua.

Kirjallisuus

AUSTIN, John. How to Do Things with Words. 2nd ed., 1975.

CHATMAN, Seymour. Story and Discourse. Cornell University Press, 1978.

PIETILÄ, Kauko. Joukkotiedotuksen so-siologiaa pelastamassa. Tiedotustutkimus 8(1985):3, s. 1-12.

Klaus Weckroth

Joukkotiedotuksen psykologiaa hukuttamassa

Kauko Pietilä on merkittävässä artikkelissaan (Tiedotustutkimus 3/1985) lähtenyt pelastamaan jouk-kotiedotuksen sosiologiaa. Koska tarkastelu useissa kohdin (erityises-ti Pietilän lähtiessä murtamaan kausaalista logiikkaa) sivuaa yleensä ihmistieteitä ja erityisesti psykolo-giaa, sallittaneen muutama yleiste-tympi kommentti. Tarkoitukseni on hahmotella kahta erilaista tapaa organisoida ihmisen toiminnan tie-teellinen tutkimus.

I

"Joukkotiedotuksen vaikutusten tutkimus on monasti tiedotustutki-muksen kansalaiskunnon näyte - sillä se kokee lunastaa oikeuden

puhua joukkotiedotuksen yhteiskun-nallisesta roolista ja merkityksestä" toteaa Pietilä (1985, 1) artikkelis-saan. Tässä suhteessa tiedotustut-kimus ei jää yksin. Vaikutustutki-musmallista (jota pyrkii havainnoi-listamaan oheinen kuvio 1) ovat vaivatta löytäneet itselleen tehtä-vän muutkin ihmistä tutkivat tie-teet psykologiasta ja sosiologiasta alkaen.

Aloitetaan psykologiasta. Bio-logia tunkeutui 1800-luvun loppu-puolella psykologiaan (ja sitä kautta ihmistieteisiin) paitsi vuorovaikutuk-sen ideana, myös käsityksenä tämän vuorovaikutuksen luonteesta: kenties ihmisen toiminta on vain yksi mah-dollinen tapa sopeutua ympäristöön ja psykologia vain - niinkuin mm.